

Lukáš: historik a evangelista*

Ladislav Tichý

Nadpis tohoto příspěvku je tvořen pomocí tří výrazů. Ti, kdo mají už aspoň základní znalosti o problematice novozákonních evangelií, si nepochybně dovedou alespoň v hrubých rysech představit, co se jednotlivými pojmy myslí a jakou tematiku jejich spojení představuje. Přesto je na místě podat určité bližší vysvětlení a upřesnění. Jménem „Lukáš“ je míněn autor Lukášova evangelia a Skutků apoštolů, aniž je tím ovšem vyřešena otázka jeho přesné identifikace.¹ Zatímco poslední slovo v nadpisu, tj. „evangelista“, nepotřebuje žádné zdůvodnění, protože jeho oprávněnost je dána už uvedeným spojením jména „Lukáš“ s autorem jednoho z novozákonních evangelií, prostřední označení „historik“ by mohlo vyvolávat určité otázky. Ale proti jeho užití (alespoň v jeho základním smyslu²) ve spojení se dvěma zbývajícími výrazy nelze vznášet nějaké závažnější námitky. Je to nejen proto, že toto označení se ve spojitosti s autorem třetího evangelia a Skutků apoštolů objevuje i v ti-

* Tato studie je výsledkem badatelské činnosti podporované Grantovou agenturou České republiky v rámci grantu GA ČR P401/12/G168 „Historie a interpretace Bible“.

¹ Tradiční názor, že se jednalo o spolupracovníka apoštola Pavla jménem Lukáš (Λουκάς), který je v Novém zákoně jmenován ve Flm 24; Kol 4,14 a 2 Tim 4,11, byl ve 20. století zpochybněn a odmítnut (především kvůli rozdílu v teologických názorech oproti listům apoštola Pavla), a to nejen hyperkritickými autory (srov. např. A. WIKENHAUSER – J. SCHMID, *Einleitung in das Neue Testament*, Freiburg: Herder, 1973, s. 379: „nicht der Paulusbegleiter Lukas“). V poslední době však nebývá tradiční ztotožnění už zcela vylučováno nebo je aspoň připouštěno jako možnost (viz R. E. BROWN, *An Introduction to the New Testament*, New York: Doubleday, 1997, s. 326: „there is no serious reason to propose a different candidate“; P. POKORNÝ – U. HECKEL, *Einleitung in das Neue Testament: Seine Literatur und Theologie im Überblick*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2007, s. 533: „Die Feststellung theologischer Unterschiede ... schließt die relativ alte Tradition nicht aus“). Srov. podobný závěr: L. TICHÝ, *Úvod do Nového zákona*, Svitavy: Trinitas, 2003, s. 136. Znatelně příznivější k tradici o autorovi Lk a Sk jsou D. A. CARSON – D. J. MOO, *Úvod do Nového zákona*, Praha: Návrat domů, 2008, s. 176: „Tradice si zaslouží, abychom ji brali vážně“. Proti tomu identifikaci autora pouze ze samotného textu zastává D. MARGUERAT (ed.), *Úvod do Nového zákona: Historie, písmo, teologie*, Jihlava: Mlýn, 2014, s. 120: „pravděpodobně anonymní křesťan nežidovského původu“.

² Např. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, Praha: Academia, 2014, s. 93, uvádí pro slovo „historik“ jako jeho první význam „odborník v historii“. Výraz „odborník“ může být jistě chápán dosti široce.

tulech odborné literatury,³ ale také proto, že už pouhé běžné srovnání Lukášova evangelia s ostatními evangelií ukazuje větší zájem autora o historické události a historická fakta. Toto zjištění je pak ještě zesíleno jak existencí, tak obsahem druhého díla téhož autora, tj. Skutků apoštolů. Není možné se vyhnout jasnému závěru: „Historie Lukáše zajímá.“⁴ Přitom se samozřejmě nejedná pouze o nějakou zálibu nebo o pouze pasivní zájem, nýbrž o způsob, jakým se Lukáš projevuje ve své spisovatelské činnosti.

Cílem tohoto rozsahem omezeného příspěvku nemůže být rozbor a vyložení teologie Lukášova evangelia a Skutků apoštolů,⁵ nýbrž půjde o vyjasnění vzájemné korelace výrazů uvedených v titulu, a tím i o bližší objasnění jejich významu. Přitom ovšem může být vysloveno jistě také něco důležitého z teologického poselství Lukášových spisů. Protože není možné podrobně zkoumat všechny texty, které by přicházely v úvahu, půjde o jakousi sondáž. Hlavní sondou bude analýza prvních dvou veršů ze začátku 3. kapitoly Lukášova evangelia, tj. Lk 3,1–2, kde se nalézá velmi důležitý text, který dosvědčuje konkrétní historický zájem evangelisty Lukáše a současně (v závěru verše Lk 3,2) umožňuje rovněž vnímání souvislostí s celým Lukášovým dílem. Nebude samozřejmě také možné přehlédnout spojitosti s některými dalšími místy z třetího evangelia nebo i ze Skutků apoštolů. Důležitý bude rovněž pohled na způsob vyjadřování evangelisty Lukáše.

³ Např. C. K. BARRETT, *Luke the Historian in Recent Study*, London: Epworth, 1961, nebo I. H. MARSHALL, *Luke – Historian and Theologian*, Exeter: Pater Noster Press, 1979². Český čtenář má k dispozici překlad: M. HENGEL, *Evangelista Lukáš: první křesťanský dějepisec* [zvěst o Ježíši Kristu a dějepisectví], přel. J. Slabý, Praha: Vyšehrad, 1994. Hengelův záběh je širší, protože se zabývá celým raně křesťanským dějepisectvím (titul německého originálu zní: *Zur urchristlichen Geschichtsschreibung* [Stuttgart: Calwer, 1979]; naproti tomu anglický překlad vyšel pod názvem: *Acts and the History of the Earliest Christianity* [London, SMC, 1979]). Hengel se ovšem patřičně věnuje také Lukášovu dílu a např. říká, že význam Lukáše jako prvního teologického „historika“ křesťanství oceníme správně „jen tehdy, vezmeme-li vážně jeho dílo jako pramen“ (*Evangelista Lukáš*, s. 84). Posouzení historiografické práce evangelisty Lukáše se věnoval v úvodních kapitolách svého komentáře také J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I–IX): Introduction, Translation, and Notes*, Anchor Bible 28, New York: Doubleday, 1981, s. 14–18, a kriticky zhodnotil předcházející badatele (např. C. K. Barretta). Souhrnně spatřuje Fitzmyer Lukášův „historical concern as subordinate to a theological one“ (*The Gospel According to Luke (I–IX)*, s. 16).

⁴ Tak MARGUERAT, *Úvod do Nového zákona*, s. 121.

⁵ Proto také název příspěvku neobsahuje (na rozdíl např. od Marshallovy monografie, uvedené v pozn. 3) slovo „teolog“.

1. Lk 3,1–2 v KONTEXTU LUKÁŠOVA DVOJDÍLA

V Lukášově evangeliu jsou první dvě kapitoly věnovány (na rozdíl od Markova evangelia) událostem z Ježíšova dětství. Od 3. kapitoly začíná toto evangelium líčit veřejnou činnost Ježíše Krista. Jako první událost zmiňuje (stejně jako Mk 1,2nn.) vystoupení Jana Křtitele. Ale jako bezprostřední uvození této události zařadil Lukáš tzv. šestinásobný synchronismus, ve kterém jsou jmenovány politické a náboženské osobnosti (je jich celkem sedm), které byly u moci či působily v době oné události. Uvedme text Lk 3,1–2 v překladu:

¹V patnáctém roce vlády císaře Tiberia, když Poncius Pilát spravoval Judeu a tetarchou Galileje byl Herodes, jeho bratr Filip byl tetarchou území Itureje a Trachonitidy a Lysaniáš tetarchou Abilény, ²za velekněze Annáše a Kaifáše, dostalo se Boží slovo k Janovi, synu Zachariášovu, na poušti.

Pouze u první a nejmocnější osobnosti, císaře Tiberia, je uveden časový údaj: 15. rok jeho vlády. Tento sám o sobě jasný údaj ovšem působí potíže při převodu na letopočet. Dají se rozlišit celkem čtyři nejasné faktory: 1. Má se začít počítat už od doby, kdy se Tiberius začal částečně podílet na vládě spolu s císařem Augustem, tj. od r. 11 či 12⁶ po Kr.? 2. Má se počítat od smrti císaře Augusta 19. srpna r. 14 po Kr. nebo od 17. září r. 14 po Kr., kdy byl Tiberius jmenován římským senátem? 3. Má se počítat neúplný rok nastoupení vlády (od 19. srpna nebo od 17. září) jako první rok vlády nebo je třeba začít počítat až od začátku nového roku? 4. Jakého kalendáře se má přitom užít, tj. kdy byl začátek nového roku (v juliánském kalendáři to byl 1. leden, v židovském 1. nisan, v syrsko-makedonském 1. říjen a v egyptském 29. srpen)?⁷ Je jasné, že ne všechny otázky jsou stejně palčivé, protože třeba rozdíl mezi 19. srpnem a 17. září r. 14 po Kr. nehraje tak velkou roli. Zdá se, že prakticky zůstávají dvě možnosti: datovat 15. rok vlády císaře Tiberia od podzimu r. 27 po Kr. do podzimu r. 28 po Kr. nebo od podzimu r. 28 po Kr. do r. 29 po Kr.⁸ Pak

⁶ FITZMYER, *Gospel According to Luke (I–IX)*, s. 455, spojuje první datum s údajem historika Velleia Patercula (*Hist. Rom.* 2,121) a druhé se Suetoniem (*Tib. vita* 21).

⁷ Viz FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I–IX)*, s. 455, který však rozlišuje pět nejasných bodů (a–e), ale jeho otázky c a d se dají spojit (viz shora bod 3.), protože tvoří jednu alternativu.

⁸ FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I–IX)*, s. 455, označuje datování v letech 28–29 po Kr. za názor většiny komentátorů. Ale v komentářích najdeme nezřídka i přijímání

se dá stručně říci, že údaj o vládě císaře Tiberia sice vypadá jako dosti přesný, ale skutečná přesnost mu přece jen schází.

Pontius Pilatus byl prefektem (titul *praefectus* je dosvědčen nápisem, který byl nalezen v Césareji Přímořské v r. 1961⁹) římské provincie *Iudaea* v letech 26 až 36 po Kr. Zde už není žádný problém s datováním, protože chronologický údaj chybí. Užití sloveso ἡγεμονεύω o Pilátově správcovství je dosti obecné a zahrnuje různé způsoby vládnutí. V kodexu Bézově (D [05]) se místo něho nachází sloveso ἐπιτροπεύω, které má význam „být prokurátorem“ a které se mohlo zdát dlouhou dobu přesnější, ale vzhledem k uvedenému nápisu představuje vlastně anachronismus, stejný, s jakým se setkáváme u Josepha Flavia, který Piláta tituluje (např. *Bell.* 2,169) ἐπίτροπος (což je řecký ekvivalent pro *procurator*), nebo u historika Tacita (*Ann.* 15,44), u něhož je Pilát přímo označen jako *procurator*.¹⁰

Syn Heroda Velikého Herodes Antipas byl tetrarchou Galileje a Pereje (Josephus, *Ant.* 17,318) v letech 4 př. Kr. až 39 po Kr. Lukáš ho tituluje soustavně přesně „tetrarcha“ (v Lk 3,1 pomocí slovesa τετρααρχέω, ale v Lk 3,19; 9,7 a Sk 13,1 pomocí podstatného jména τετραάρχης) na rozdíl od Mk 6,14.22.25.26.26 a Mt 14,9, kde má – zřejmě lidové – označení βασιλεύς („král“).¹¹

Nevlastní bratr Heroda Antipa Filip vládl v letech 4 př. Kr. až 34 po Kr. jako tetrarcha nad převážně pohanskými územími na severovýchodě Palestiny, která nejsou jednotně popsána ani u Josepha Flavia. Židovským historikem jsou uváděny jednak (*Ant.* 17,189) „Gaulonitis, Trachonitis, Batanaia a Panias“, ale potom (*Ant.* 17,319) je jmenována také „Auranitis“. Lk 3,1 zmiňuje pouze dvě území, z nichž Iturea je uvedena jen zde.

---

doby o rok dřívější. Např. H. SCHÜRMANN, *Das Lukasevangelium*, 1. díl, Freiburg: Herder, 1969, s. 150, uvádí obě datování vedle sebe a k dřívějšímu datu (27–28 po Kr.) dodává (tamtéž, pozn. 15), že se dá lépe sladit s časovým údajem v Jan 2,20. H. KLEIN, *Das Lukasevangelium*, KEK I/3, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006, s. 162, uvádí pouze „Zeitraum 27/28 n. Chr.“

⁹ K dochovanému textu a dalším údajům viz např. TICHÝ, *Úvod do Nového zákona*, s. 145.

¹⁰ Lukáš užívá pro Piláta také v Lk 20,20 stejně obecný titul ἡγεμών (řecký ekvivalent pro *praefectus* by byl ἑπαρχος, ovšem Josephus Flavius [*Ant.* 20,197] užívá právě této titulatury i pro prokurátora Albina, který nastoupil v r. 62 po Kr.). Titul ἡγεμών je pak užit např. ve Sk 23,24 také pro prokurátora Felixe.

¹¹ Odpovídající titul „tetrarcha“ (τετραρχης) je rovněž v Mt 14,1.

Po dvou synech Heroda Velikého je jako třetí tetrarcha uveden Lysaniáš. Jeho identifikace však působí potíže. Existoval nepochybně Lysaniáš, který byl synem vládce Chalkidy Ptolemaia a vládl v letech 40 až 36 př. Kr., kdy byl popraven Markem Antoniem. Kdyby myslel Lukáš na tuto osobu, byla by to dosti velká chronologická chyba. Ale Josephus Flavius zná nejen tohoto popraveného vládce (viz *Ant.* 15,92), ale zdá se, že ví i o pozdějším tetrarchovi téhož jména a pojmenovává jeho území Abila či Abela (*Ant.* 19,275; 20,138).

V posledním, šestém členu synchronismu jsou jmenovány dvě osoby. Jsou to velekněží¹² Annáš a Kaifáš. Jméno druhého (Καϊάφας) se objevuje v Novém zákoně celkem devětkrát (Mt 26,3.57; Lk 3,2; Jan 11,49; 18,13.14.24.28; Sk 4,6). Jmenoval se také Josef (*Ant.* 18,35.95) a byl veleknězem v letech 18 až 36 po Kr. Prvně jmenovaný Annáš (Ἄννας) byl Kaifášův tchán (viz Jan 18,13) a velekněžskou funkci vykonával v letech 6 až 15 po Kr. (srov. *Ant.* 18,26.34). Jestliže je v Novém zákoně označen jako „velekněz“ (nejen v Lk 3,2; Sk 4,6, ale také v Jan 18,19), může to vyjadřovat, že tato titulatura byla nadále užívána i pro toho, kdo už funkci velekněze nevykonával, protože vlastní velekněz byl vždy jen jeden. Ale jak Jan 18,19–24, tak Lk 3,2 a Sk 4,6 mohou rozhodně také potvrzovat skutečnost, že Annáš byl důležitou politicko-náboženskou veličinou ještě dlouhou dobu potom, co opustil svou funkci velekněze.¹³

Synchronismus v Lk 3,1–2a vyvolává nepochybně určité otázky, na které neexistuje hotová odpověď. Nemůžeme např. odpovědět na otázku, odkud Lukáš svoje údaje čerpal. Jistě mu muselo dát určitou práci potřebné údaje nalézt. To pak jen podtrhuje otázku, co to znamená, že tento synchronismus zařadil Lukáš na tomto místě do svého evangelia. Co se nedá jednoznačně popřít, je skutečnost, že se v tomto textu jasně projevuje Lukášova vědomá snaha o zasazení událostí do historického

¹² V Lk 3,1 je singulár „za velekněze“, zřejmě proto, že úřadující velekněz byl vždy jen jeden (tak M. ZERWICK – M. GROSVENOR[ová], *A Grammatical Analysis of the Greek New Testament*, Roma: PIB, 1993⁴, s. 182). Ovšem SCHÜRMANN, *Lukasevangelium*, 1. díl, s. 151, pokládá za odvážné („gewagt“) vztahovat označení „velekněz“ v Lk 3,1 i na Kaifáše, protože ve Sk 4,6 Kaifáš tento titul nemá. To je zbytečná obava. Např. W. WIEFEL, *Das Evangelium nach Lukas*, Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1988, s. 87, už v překladu Lk 3,2a užívá množného čísla: „unter den Hohenpriestern“; podobně L. SABOURIN, *L'évangile de Luc: introduction et commentaire*, Roma: Università Gregoriana, 1992, s. 111: „les grands prêtres“.

¹³ Např. Josephus Flavius (*Ant.* 20,198) vyzvedá, že pět Annášových synů se stalo velekněžími: „což se žádnému jinému z našich velekněží nepříhodilo.“

kontextu.¹⁴ Evangelista Lukáš se zjevně snaží vyjadřovat podobně jako historikové jeho doby.¹⁵ Jeho práci však nemůžeme poměřovat požadavky na práci moderních historiků. Pro sestavení synchronismu v Lk 3,1–2a musel Lukáš jistě sbírat informace, ale výsledek samozřejmě nesplňuje požadavky na moderní vědecko-historickou práci, v níž by např. nemohl scházet údaj o tom, o jaký kalendář se uvedená chronologie opírá. To je třeba konstatovat, i když nás to nemůže překvapit. Jde o to, snažit se vidět text Lk 3,1–2a v rámci starověké historiografie, ale především v souvislosti celého Lukášova díla.

Šestičlenný synchronismus v Lk 3,1–2a uvádí bezprostředně počátek působení Jana Křtitele (v 3,2b). Ačkoliv měl Lukáš podle všeho k dispozici text o působení Jana Křtitele v Mk 1,2–8 (a patrně také text v tzv. prameni Q¹⁶), předeseílá své zprávě o tomto působení nejen zmíněný synchronismus, ale také Janovo povolání na základě Božího slova (3,2b). To připomíná povolání starozákonních proroků (viz Jer 1,1). Ale současně to zdůrazňuje spásné Boží působení v určitém dějinném okamžiku. Je pravda, že evangelista Lukáš určitým způsobem odděluje působení Jana Křtitele od působení Ježíše Krista. O Ježíšově křtu vypráví v Lk 3,21–22 tak, že tam není žádná zmínka o Janu Křtiteli. A tento text je zařazen až po informaci o Janově uvěznění (Lk 3,20), takže čtenář, který čte pouze Lukášovo evangelium, by vůbec nemusel vědět, že Ježíše pokřtil Jan. V Lk 3,23 pak hovoří o začátku samostatného Ježíšova veřejného působení (s údajem, že mu bylo „asi třicet let“). Na určité oddělení Ježíšovy činnosti ukazuje také Ježíšův výrok v Lk 16,16a o tom, že „zákon a proroci jsou až do Jana“ (srov. Mt 11,13). Ale působení Jana Křtitele znamená nepochybně i pro evangelistu Lukáše nejen konec minulé epochy, ale současně je už také počátkem rozhodující doby příchodu spásy,

¹⁴ Přínos vědomě historického přístupu, jímž Lukáš vyniká mezi biblickými autory, vyjádřil J. ERNST, *Lukas: Ein theologisches Portrait*, Düsseldorf: Patmos, 1985, s. 32, takto: „Der Evangelist Lukas ist der erste biblische Schriftsteller, der Geschichte bewußt reflektiert und historisches Geschehen als tragendes Element des Evangeliums bedacht hat.“

¹⁵ É. DELEBECQUE, *Évangile de Luc*, Paris: Klincksieck, 1992, s. 18, pozn. 1, připomíná podobnost Lukášova textu s Thukydidem, II, 2, tj. s jeho *Dějínami peloponéské války* II, 2, a o Lukášově postupu říká: „l'effort est d'un historien“. Thukydides v uvedené pasáži o počátku peloponéské války uvádí osm chronologických či časových údajů za sebou. V tom je určitý rozdíl oproti Lk 3,1–2a.

¹⁶ Např. SCHÜRMANN, *Lukasevangelium*, 1. díl, s. 161, je přesvědčen, že Lk 3,3–6 se drží pramene Q, přičemž nedovede určit, do jaké míry měl vliv také Marek.

kterou přinesl Ježíš Kristus.¹⁷ Text v Lk 3,1–2a měl být pro evangelistu Lukáše zřejmě zdůrazněním historické reality toho, co v evangeliu vypráví, a potvrzením toho, že se jedná o skutečnost, která není něčím, co se odehrálo mimo lidské dějiny, nýbrž je jejich pevnou součástí. Ve Sk 26,26 poukazuje Pavel před prokurátorem Festem a osobně vůči Herodovi Agrippovi II. na to, že události, které zvěstuje, se přece neodehrály „někde v ústraní“ (doslova: „v koutě“). Lukášovo úsilí o potvrzení reality celého příběhu Ježíše Krista je poznat ze snahy o konkretizaci či zpřesnění údajů, jak je to např. vidět z toho, že doplňuje u Heroda Antipa titul „tetrarcha“ (Lk 3,1.19; 9,7; Sk 13,1), především v Lk 3,19 se to děje zřejmě vědomě vůči Markovu textu. Nepřehlédnutelná snaha o historickou konkretizaci poukazem na další historické osoby či události je zřetelná i tam, kde jsou Lukášovy údaje problematické nebo snad nepřesné.¹⁸

2. LUKÁŠŮV JAZYK

Evangelista Lukáš vyniká mezi ostatními autory novozákonních evangelií tím, že jeho jazyk je nejuhlaženější a že dovede také poutavě vyprávět. Jedna skutečnost může však na první pohled překvapit. A to je jeho snaha vyhýbat se tzv. historickému přítomku. Zatímco Markovo evangelium obsahuje přes 150 historických přítomků (z nich se u 72 jedná o uvození přímé řeči), u Lukáše je jich jen asi 9 (téměř všechny uvozují přímou řeč).¹⁹ Historický (jinak také: narativní) prézens slouží (a slou-

¹⁷ Viz Ch. M. TUCKETT, *Luke*, Sheffield: Academic Press, 1996, s. 35, kde se zpochybňuje přísné oddělení doby Starého zákona včetně působení Jana Křtitele od doby působení Ježíše Krista (názor prosazovaný především H. Conzelmannem). Srov. také FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I–IX)*, s. 185, který třebaže přebírá Conzelmannovo rozdělení na tři epochy (doba Starého zákona, doba Ježíšova působení, doba církve), počítá „Period of Jesus“ od Janova křtu.

¹⁸ Mezi nejznámější taková problematická místa patří soupis z nařízení císaře Augusta v Lk 2,1 a Gamalielova zmínka o Theudovi a Judovi Galilejském ve Sk 5,36–37, z nichž podle Josepha Flavia (*Ant.* 20,97–98) Theudas měl vystoupit asi až o desetiletí později a Juda, uvedený ve Sk 5,37 slovy μετὰ τοῦτον ἀνέστη Ἰούδας ὁ Γαλιλαῖος ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς („po něm povstal Juda Galilejský ve dnech soupisu“), už vystoupil skoro tři desetiletí předtím (srov. *Ant.* 20,102).

¹⁹ K počtům výskytu srov. H. von SIEBENTHAL, *Griechische Grammatik zum Neuen Testament*, Gießen: Brunnen, 2011, s. 322.

žil i v řečtině) ke zvýšení živosti vyprávění.²⁰ Proto je na místě otázka, jaký byl důvod tohoto Lukášova postupu. Že tento způsob vyjadřování pokládal za „vulgární“,²¹ nemůže plně přesvědčit, protože historickému prezentu se nevyhýbali ani někteří klasičtí autoři, třeba i při líčení historických událostí (jako např. Xenofon²²). Mnohem přesvědčivější se zdá to, že Lukáš více než upoutat pozornost čtenářů živým vyprávěním chtěl především zdůraznit, že to, co napsal v evangeliu (a potom také ve Skutcích apoštolů), se skutečně odehrálo v určitém dějinném okamžiku, a proto upřednostňoval u sloves minulý čas (hlavně aorist). Jeho hlavním cílem zřejmě bylo sdělit událost spásy. Jinými slovy se snad dá hlavní Lukášův záměr vyjádřit jako úsilí předložit čtenářům radostnou zvěst o spáse, kterou přinesl Ježíš Kristus v konkrétní historické době (v evangeliu), a následně vylíčit šíření této zvěsti do světa (ve Skutcích).

3. LUKÁŠ A „EVANGELIUM“

Proti uvedené charakteristice Lukášova díla jako „radostné zvěsti o spáse“ by mohl někdo vznést námitku a poukázat přitom na skutečnost, že v Lukášově evangeliu zcela chybí slovo εὐαγγέλιον (vyskytuje se ovšem dvakrát ve Skutcích apoštolů). To je tím víc překvapivé, až zarážející, protože v Markově evangeliu, které měl zřejmě Lukáš k dispozici, je tento výraz sedmkrát (osmý výskyt je v tzv. delším závěru v Mk 16,15), a to dokonce hned v první větě (Mk 1,1). Mnoho nepomůže, že v Lukášově evangeliu se nachází desetkrát sloveso εὐαγγελίζομαι, protože jednak jeho význam může být obecnější²³ („hlásat, kázat, zvěstovat“ – ať už bez doplňujícího předmětu nebo právě s předmětem εὐαγγέλιον) a jednak sloveso také nemůže plně nahradit technický výraz vyjádřený podstatným jménem.

²⁰ Pro starověkou řečtinu obecně viz H. W. SMITH, *Greek Grammar*, revidováno G. M. Messingem, Cambridge: Harvard University Press, 1984, s. 422 (§ 1883).

²¹ Tento důvod uvádí např. vědecká gramatika F. BLASS – A. DEBRUNNER – F. REHKOPF, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1984, s. 265 (§ 321).

²² Viz např. jeho *Anabasis* 1,7,16, kde lze najít historický prézens i ve vedlejší větě, což jinak nebývá dost časté.

²³ Na to poukazuje např. FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I–IX)*, s. 148 a 174.

Skutečný důvod, proč se Lukáš ve svém evangeliu vyhýbá termínu εὐαγγέλιον, neznáme. Jestliže např. J. A. Fitzmyer²⁴ uvádí jako možnost Lukášovu znalost užívání tohoto výrazu v kultu římského císaře, není to zdaleka přesvědčivé a jisté. Lukáš jistě znal i zcela profánní užití tohoto pojmu. Minimálně jako hypotéza se nabízí vliv jazykového citu. Nejranější doposud známý doklad významu „dobrá zpráva“ pro εὐαγγέλιον (starší výskyty, počínaje Homérem, dokládají význam „odměna za dobrou zprávu“) je možné nalézt u římského řečníka a politika Cicerona v jeho dopise příteli Attikovi (*Ad Att.* II, 3,1) z prosince r. 60 př. Kr. Ve svém latinsky psaném dopisu užil M. T. Cicero řeckého výrazu εὐαγγέλια, tj. tvaru množného čísla,²⁵ k označení jedné dobré zprávy,²⁶ která se týkala osvobození jistého Valeria v soudním procesu. Cicero měl řecké vzdělání a řečtinu nepochybně obdivoval a miloval a jeho úzus zřejmě odpovídal vybroušené řečtině. Evangelista Lukáš samozřejmě znal už zřejmě dost rozšířené užívání substantiva εὐαγγέλιον v prvotní církvi ve tvaru jednotného čísla o poselství o Ježíši Kristu. Nemohl tedy začít užívat tvaru množného čísla, protože by to bylo matoucí. Ale tvar jednotného čísla neodpovídal jeho jazykovému citu a jako vzor se mu nenabízela ani Septuaginta, jejíž jazyk se především v teologických formulacích snažil napodobovat (v Septuagintě není užit výraz εὐαγγέλιον v jednotném čísle; je tam buď tvar množného čísla nebo substantivum εὐαγγελία²⁷). Proto se ve svém evangeliu zřejmě snažil užívání tvaru εὐαγγέλιον vyhnout.²⁸ Ale vývoj nemohl zvrátit. Když psal o několik let později Skutky apoštolů, byla situace asi už o trochu jiná. Ve Skutcích už nacházíme

²⁴ FITZMYER, *The Gospel According to Luke (I–IX)*, s. 174.

²⁵ To platí samozřejmě za předpokladu, že přízvuk u εὐαγγέλια, jak jej uvádějí edice, je na správném místě.

²⁶ L.-A. CONSTANS (ed.), *Cicéron: Correspondance*, sv. I, Paris: Les Belles Lettres, 1969, s. 180, překládá εὐαγγέλια jako „une bonne nouvelle“ (zvýraznění je původní). To vyplývá také jednoznačně z textu, který následuje po výrazu εὐαγγέλια: „Valerius absolutus est Hortensio defendente.“

²⁷ Viz 2 Sam 18,20.22.25.27; 2 Kr 7,9 (εὐαγγελία) a 2 Sam 4,10 (εὐαγγέλιον).

²⁸ Lukáš zařadil svoje evangelium do kategorie διήγησις, když tímto výrazem označil (Lk 1,1) pokusy svých předchůdců, a tím i svoje evangelium. Toto slovo má obecný význam „vyprávění, zpráva“. Třebaže sloužilo i k označení historických pojednání (viz např. DIONYSIUS HALIC., *Antiquitas Romana* 1,7,4, nebo JOSEPHUS FLAVIUS, *Ant.* 20,157), jeho užití však bylo širší (např. ve spisech lékaře Galéna o pojednání o léku [*De comp. medic.* 13,718,17]), takže nemůže sloužit jako potvrzení historického zaměření evangelisty Lukáše (srov. M. WOLTER, *Das Lukasevangelium*, HNT 5, Tübingen: Mohr Siebeck, 2008, s. 62).

dvakrát substantivum εὐαγγέλιον. Ale v obou případech ho vlastně neuzívá vyprávěcí autor (Lukáš), nýbrž objevuje se v ústech apoštola Petra (Sk 15,7) a Pavla (Sk 20,24). Nechat promlouvat druhé jazykem, který třeba sám nepokládal za nejkvalitnější, bylo pro Lukáše jistě naprosto v pořádku. Ovšem bez ohledu na to, zda uvedená hypotéza o Lukášově ostychu před výrazem „evangelium“ je správná, nemůže být z hlediska obsahu jeho díla pochyb o tom, že právě Lukáš si po výtce zaslouží označení „evangelista“, protože napsal „evangelium“, tj. radostnou zvěst²⁹ o spáse, která přišla k lidem v určitém historickém okamžiku.³⁰

4. ZÁVĚR

Z předcházejícího vyplývá docela jasně, že obě označení, tj. jak „historik“, tak „evangelista“, jsou pro charakteristiku autora Lukášova evangelia a Skutků apoštolů oprávněná. Přitom je také jasné, že označení „historik“ není možné chápat v moderním smyslu. Jako nejpřesvědčivější poznatek, který vyplývá z jeho díla, se jeví to, že Lukáš se sám vědomě snažil chovat jako „historik“. Nemusí to znamenat, že by všichni jeho současníci ho museli takto označit,³¹ protože chápání historiografie nebylo úplně jednotné.³² Lukášovo úsilí o psaní historie však nelze zpochybnit. On ovšem nepsal historii, aby se profiloval jako historik, nýbrž proto, aby šířil poselství o spáse skrze Ježíše Krista. Uplatňováním historického pohledu a historických souvislostí se snažil sloužit evangeliu, aniž by to muselo znamenat, že historie přijde zkrátka.³³ V tom lze snad

²⁹ Lukáš není jediný novozákonní autor, který zdůrazňuje radost, kterou přinesl Kristus. Ale nepochybně tento prvek je pro jeho dílo evidentně charakteristický (srov. např. pouze Lk 2,10; 19,6; 24,52).

³⁰ MARSHALL, *Luke – Historian and Theologian*, s. 216: „For Luke the chief historical event in which salvation was revealed was the ministry and person of Jesus.“

³¹ Srov. TUCKETT, *Luke*, s. 29. Na druhé straně ovšem nelze popřít, co napsal o Lukášovi MARSHALL, *Luke – Historian and Theologian*, s. 49: „He was not in fact the first Christian historian“, protože před ním už psal např. Marek. To však nemůže zmenšit Lukášův zřetelně vědomý historický přístup (srov. shora v pozn. 14 citát J. Ernsta).

³² Např. římský rétorik Quintilian (asi 35 – asi 100 po Kr.) ve svém díle *Institutio oratoria* (10,1,31) popisuje historii jako velmi blízkou poezii („Est enim proxima poetis“).

³³ Proto je vhodnější hovořit o službě evangeliu než třeba o „podřízenosti“ historického zájmu zájmu teologickému (srov. shora pozn. 3).

nejlépe vidět korelaci zkoumaných pojmů „historik“ a „evangelista“. To pak také charakterizuje Lukáše jako skutečného evangelistu.

Jestliže se úplně na závěr zeptáme, v čem by mohl být Lukáš vzorem jako historik, je třeba říci, že jistě to nemůže být v technickém postupu při historiografické práci. Ale Lukáš může být vzorem i pro moderní historiky v tom, že specifickým způsobem připomíná to, co už samozřejmě vědí odjinud, tj. že pouhá fakta nestačí, ale že je třeba hledat a nacházet smysl a význam událostí. Lukáš dal své schopnosti historika do služeb pravdy. Přitom musí jít vždycky také o rozlišování hodnot. Jsou jistě hodnoty nižší, ale nepochybně také ty nejvyšší. Lukáš určitě spatřoval tu nejvyšší hodnotu v tom, co přinesl a co dává Ježíš Kristus. V tom byla pro něho (a také pro všechny, pro které psal) opravdová „spolehlivost“ či „hodnověrnost“ (tak se dá přeložit ἀσφάλεια v Lk 1,4) zvěsti, na které lze postavit život.

Luke: Historian and Evangelist

Keywords: Luke; Gospel; History

Abstract: The contribution attempts to explain the meaning of two main characteristics of the author of the Gospel of Luke and the Acts of the Apostles and clarify the correlation between them. The article analyses the sixfold synchronism in Luke 3:1–2a and demonstrates its importance in the conception of Luke and Acts. Although Luke was not a modern historian, his work indicates how an emphasis on history can serve the Gospel. It is fairly obvious that mere facts are not sufficient and the values behind the facts and events are more important. The most important event for Luke was the salvation brought by Jesus Christ.

Prof. Ladislav Tichý, Th.D.
Katedra biblických věd
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc
ladislav.tichy@upol.cz